

**MUSEU D'HISTÒRIA
DE LA CIUTAT**

Patrocines:
gasNatural
el Periòdic
CAM
OBRES SOCIALS

L'ARQUEOLOGIA A BARCELONA

UN PASSAT AMB FUTUR

EXPOSICIÓ AL
MUSEU D'HISTÒRIA DE
LA CIUTAT DE BARCELONA (MHCB)
www.museuhistoria.bcn.cat
www.arqueologiabarcelona.cat

Dossier per al professorat

CIÈNCIA
Institut de cultura.

Ajuntament de Barcelona

PRESENTACIÓ

Dalt i sota de la Plaça del Rei.

©MHCB-Pere Vivas

Aquesta exposició presenta els resultats, els processos i la metodologia seguida en les excavacions arqueològiques dels darrers 25 anys a la ciutat de Barcelona. L'objectiu de la mostra és difondre el coneixement històric de la ciutat de Barcelona i, sobretot, fer entendre que l'arqueologia permet parlar d'història a partir de restes materials. En l'exposició es dona a conèixer l'activitat arqueològica de la ciutat, els processos de treball que segueixen i els processos científics arqueològics. També s'explica la planificació arqueològica preventiva i l'arqueologia urbana i com aquesta proporciona un coneixement científic i històric. A la vegada, es fa partícip al ciutadà de les intervencions arqueològiques que es fan a la ciutat i es dona a conèixer la vessant investigadora del museu. La visita a l'exposició permet donar pas a la reflexió sobre el valor i la significativitat del patrimoni i obrir el debat sobre la renovació arquitectònica versus la preservació patrimonial.

L' exposició, situada en el Saló del Tinell del Conjunt Monumental de la Plaça del Rei, combina elements audiovisuals amb elements tridimensionals, escenografies i, aproximadament, uns 300 objectes, fruit de les intervencions arqueològiques a

Barcelona. La majoria d'aquest material és inèdit, i serà la primera vegada que es mostra al públic. L'exposició està estructurada en cinc àmbits:

1. Presentació.: el visitant s'informa del què veurà, és la porta d'entrada a la mostra, en què es proposen les idees principals que es desenvoluparan al llarg del recorregut.
2. Introducció: La ciutat escenari de la vida. A través d'objectes i la projecció de la pel·lícula *En construcció* de J. L. Guerín (2001) es tracta el tema dels objectes com a metàfores del seu temps i les dinàmiques de continuïtats i canvis en la ciutat.
3. Mètodes de l'arqueologia. En aquest àmbit es mostren diferents mètodes de la disciplina arqueològica i com, a través de la interpretació de la cultura material i de l'espai on s'ha desenvolupat, es pot reconstruir com era la vida en el passat.
4. L'arqueologia a Barcelona. En l'àmbit central de la mostra s'explica les aportacions que la arqueologia ha fet al llarg dels darrers vint-i-cinc anys en el coneixement de la història de la ciutat. Amb una taula interactiva es situen les intervencions arqueològiques més destacades i a través d'objectes localitzats en alguns d'aquests jaciments es dona algunes pinzellades d'història de la ciutat. A més, a través de l'enigma d'un anell es posa en relleu la importància del context arqueològic per explicar la història dels objectes localitzats en les excavacions. Per últim s'explica el procés que segueix una peça des del moment que es localitza en un jaciment arqueològic fins al moment de ser exposada en una vitrina.
5. Epíleg: Històries viscudes. A través de cinc audiovisuals els ciutadans de Barcelona ens expliquen la seva experiència en relació amb el patrimoni arqueològic de la ciutat, les seves opinions respecte dels diversos valors del nostre patrimoni social, cultural i històric, així com diferents punts de vista en relació al seu ús, valoració i recuperació.

Així doncs, l'exposició ens permet treballar amb els alumnes de les escoles i instituts el valor del patrimoni històric i artístic i la necessitat de la seva conservació i difusió per

a la preservació de la memòria històrica. Mirant des del present cap el passat, podem reflexionar sobre nocions de continuïtat i canvi. Entendre com el passat ha tingut un paper en la construcció del nostre present i que pot tenir una projecció cap al futur. L'exposició és també una ocasió per donar a conèixer tot el procés d'excavació arqueològica i per obrir un debat crític per formar la opinió dels alumnes sobre la necessitat d'estudi, de preservació o musealització de les restes arqueològiques. Aquesta exposició ens permet treballar amb els alumnes de primària i secundària un objectiu curricular fonamental: el respecte i el valor del patrimoni.

TEXTOS EXPOSITIUS

A continuació us adjuntem alguns dels textos de l'exposició que us poden servir per al treball pre-visita i post-visita.

MÈTODES DE L'ARQUEOLOGIA

La disciplina arqueològica estudia els sediments (terres, restes arquitectòniques, objectes, etc.) d'èpoques passades i té l'objectiu de reconstruir fets i societats pretèrites a partir de l'anàlisi i interpretació d'aquestes restes. La finalitat de l'arqueologia és recuperar informació per poder reconstruir la història.

Però, com accedir al passat, des del present? Les restes arqueològiques no "parlen" per si soles i convé desxifrar el registre arqueològic per interpretar els fenòmens que les van produir.

Per això l'arqueologia aplica una rigorosa metodologia en la recollida de dades –l'excavació- i es recolza en una sèrie de processos, raonaments i protocols propis de la disciplina i, també, en tècniques analítiques desenvolupades per altres ciències. La interpretació en arqueologia és fruit del treball interdisciplinari.

Comparar per entendre: l'analogia

És una estratègia utilitzada per moltes disciplines científiques. L'arqueologia se'n serveix com a mètode per a comprendre la funcionalitat d'objectes, de processos i d'estructures.

L'analogia pren diverses formes. L'**etnoarqueologia** compara fenòmens observats en jaciments arqueològics amb els que produeixen els grups humans actuals que es troben en mateix estadi de desenvolupament tecnològic. L'**arqueologia experimental** recrea de manera "exacta" un procés determinat que es va donar en el passat per veure quin és el resultat arqueològic i comparar-lo amb les traces documentades en un jaciment.

Les **classificacions d'objectes, tipologies i taxonomies** tenen també com a base l'analogia.

"Tots estem familiaritzats amb el clixé de que estudiem el passat per conèixer el present. Potser no ho estem tant amb la idea d'estudiar el present per entendre el passat".

Lewis R. Binford, arqueòleg, Estats Units, 1983

El "Fòssil director"

La ceràmica és una manufactura que es troba en abundància en les excavacions arqueològiques. Aspectes tecnològics, de funcionalitat, ideològics, però també preferències estètiques determinen les característiques dels recipients. La cultura material varia a través del temps i geogràficament, i permet qualificar i diferenciar els grups humans que l'ha produït.

És per això que es considera la ceràmica un "fòssil director", és a dir, com el millor identificador de la cultura i del grup humà que la va fer, ubicat en un territori i un temps concrets.

Probablement, en l'arqueologia del futur, el plàstic sigui el fòssil director que identifiqui i caracteritzi el nostre temps.

Tipologies

A partir de l'estudi dels objectes que es troben en excavacions s'han elaborat les tipologies, sèries d'objectes classificats i ordenats per tipus de material, funcionalitat, cronologia, procedència, etc.

Les tipologies es basen en la constatació que els utensilis que tota societat crea per a cobrir les principals necessitats es fabriquen de forma força seriada i que, alhora, són observables evolucions estilístiques i de gust al llarg del temps.

De la mateixa manera que tots nosaltres som capaços d'ordenar cronològicament aquest conjunt d'ulleres perquè coneixem les modes i els estils que les van inspirar, l'arqueòleg es recolza en les tipologies de materials per identificar i situar en l'espai i en el temps els objectes que troba. Les tipologies són un suport fonamental a l'hora de datar una resta arqueològica.

L'espai i el temps

L'arqueologia tracta de reconstruir la dinàmica de la vida en el passat a partir de la informació continguda en les restes materials que troba. Per comprendre com es va instal·lar un grup humà determinat i quines activitats desenvolupava en cada indret és capital analitzar la distribució de tots els objectes en l'espai, així com les agrupacions i associacions de les peces entre sí i amb les estructures del seu entorn.

En les excavacions arqueològiques, per tant, es dibuixen en planta les restes d'edificacions i es registra acuradament la distribució dels objectes trobats. Alhora s'elaboren estratigrafies, representacions gràfiques de seccions del terreny on es dibuixen les capes o estrats de terres i les estructures. La planta il·lustra un moment determinat del jaciment, mentre que l'estratigrafia mostra la forma en què s'ha anat formant en el temps, de manera que ajuda a ordenar cronològicament els fets observats en excavació.

Per això els objectes arqueològics estudiats en el seu context estratigràfic i planimètric forneixen a l'arqueòleg molta més informació que els estudiats aïlladament.

Les tècniques analítiques aplicades en arqueologia

Les informacions que s'exposen aquí són una síntesi dels resultats de diverses campanyes d'excavació practicades en àrees de necròpolis d'època romana, principalment a la plaça de la Villa de Madrid, i del projecte d'investigació pluridisciplinar que ha impulsat el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona consistent en la realització d'estudis de paleoantropologia, arqueozologia, paleobotànica i anàlisi de residus orgànics.

Aquí teniu una imatge de la recreació de l'àmbit funerari de l'exposició. Si entreu a la pàgina web www.arqueologiabarcelona.cat podreu trobar la informació que aporta les tècniques analítiques com la paleoantropologia, l'arqueozologia, la paleobotànica o l'anàlisi dels residus orgànics per l'anàlisi i, en definitiva el coneixement dels jaciments arqueològics.

Recreació d'una excavació en una necròpolis romana.

©MHCB-Pere Vivas

L'ARQUEOLOGIA A BARCELONA

En els darrers 25 anys l'activitat arqueològica a Barcelona s'ha desenvolupat enormement. Les transformacions urbanístiques ocorregudes dels Jocs Olímpics del 1992 ençà, amb grans remocions de terres, han comportat la realització de moltes excavacions i ha suposat que el coneixement arqueològic de la ciutat hagi experimentat un pas endavant considerable.

Actualment a Barcelona l'arqueologia està plenament integrada en el procés

d'intervenció urbanística, i és una activitat més de planificació i prevenció que no pas de salvament patrimonial. El major coneixement del subsòl permet en molts casos anticipar-se a les obres, minimitzar les sorpreses a urbanistes i constructors i evitar destruccions innecessàries.

Existeix però un debat constant, propi de totes les ciutats històriques, sobre la conservació i la incorporació de restes arqueològiques o patrimonials en els teixits de les ciutats actuals. No hipotecar el desenvolupament de la ciutat moderna però alhora no esborrar les traces de les ciutats antigues és un dels grans reptes culturals de la nostra societat.

En aquests darrers 25 anys s'han realitzat a Barcelona més de 2.500 actuacions arqueològiques, entre companyes d'excavació, prospeccions, tasques de documentació o actuacions de restauració. Ciutat Vella concentra la major part de les intervencions; no en va és un territori habitat de manera ininterrompuda des de la prehistòria fins a l'actualitat.

La planificació urbana, eina bàsica per l'arqueologia

L'arqueologia urbana parteix de la idea que la ciutat és un jaciment únic, integrat per un conjunt d'elements interrelacionats que cal estudiar de manera global. És una arqueologia de territori que pretén conèixer l'evolució de l'espai urbà al llarg del temps, la geomorfologia, l'estructuració urbana, els edificis, el parcel·lari, la xarxa de carrers i camins, etc.

L'àmbit d'actuació del Museu d'Història de la Ciutat és tot el terme municipal de Barcelona, aproximadament 90 Km². El districte de Ciutat Vella, on hi ha el nucli generatriu de la ciutat, és la zona de major acumulació de nivells històrics i la que per tant concentra gran part de les iniciatives arqueològiques i patrimonials.

La gestió de l'arqueologia urbana és d'un dels programes més complexos del Museu, que requereix d'un alt nivell de coordinació amb molts agents urbans, especialment amb els serveis de disciplina urbanística de l'Ajuntament i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

A diferència de l'arqueologia de salvament o d'urgència, a Barcelona cada vegada més s'efectua una arqueologia preventiva, que contempla les corresponents fases de planificació, organització i diagnòsi anteriors a la intervenció. L'arqueologia està guanyant presència en el planejament urbanístic de la nostra ciutat.

Procés d'una intervenció arqueològica

El procés d'una intervenció arqueològica a la ciutat es recull en un audiovisual que es mostra a l'exposició i que també podeu trobar penjat a la pàgina web. www.arqueologiabarcelona.cat

Principals intervencions arqueològiques en els darrers 25 anys a barcelona

A continuació us presentem un recull de les principals intervencions arqueològiques que s'han fet a la ciutat de Barcelona en els darrers 25 anys. La majoria són intervencions d'arqueologia preventiva que permeten documentar i estudiar les restes materials

dels avantpassats que varen viure a Barcelona. Aquests excavacions arqueològiques permeten ampliar i contrastar els coneixements que tenim de la història de la ciutat. En aquests darrers vint-i-cinc anys una de les aportacions més interessants que ha fet l'arqueologia sobre el coneixement de l'ocupació del territori, ha estat documentar la presència de nuclis habitats ja des del Bronze Antic a la zona de Sant Pau del Camp, on antigament hi havia hagut l'estany del Cagalell.

Per entendre la ciutat de Barcelona com a un jaciment únic és important situar alguns aspectes que han marcat el desenvolupament urbanístic de la ciutat. La fundació de la Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino en un petit turó del pla de Barcelona entre l'any 15- 10 a. C. marcarà el desenvolupament de l'urbs a partir d'aquell moment. Més enllà del recinte emmurallat seguint els camins d'ingrés que porten cap a la ciutat trobarem les necròpolis, algunes tallers ceràmics i també viles suburbanes. Algunes d'aquestes viles marcaren l'inici del desenvolupament de nuclis amb una continuïtat d'hàbitat.

A partir de finals del segle X, es comencen a desenvolupar petits suburbis al voltant dels camins d'ingrés que condueixen a la ciutat emmurallada que en aquests moments és una seu episcopal principal i centre d'un estat feudal. Tanmateix, al llarg de l'alta edat mitjana Barcelona es consolida com a un centre comercial important de la Mediterrània i aquest fet afavoreix un creixement demogràfic de la ciutat i un creixement urbanístic. La transformació més significativa d'aquesta ciutat medieval

serà la construcció de dos nous recintes emmurallats. Un comença a construir-se a finals del segle XIII (tancant el sector on avui en dia trobem la Rambla, Plaça Catalunya, Ronda Sant Pere i Passeig Lluís Companys); i l'altre, s'inicia el 1368 i tanca la zona del Raval, una zona d'horts i camps que es densificarà a partir d'inicis del segle XIX amb la construcció de fàbriques i habitatges pels obrers. Aquests recintes emmurallats limiten el que serà la ciutat de Barcelona fins a l'any 1854, moment en que s'enderroquen les muralles de la ciutat. Les transformacions urbanístiques més importants de la ciutat des de la Baixa Edat Mitjana, fins a l'enderroc de les muralles seran:

- La construcció de la muralla de mar a mitjans del segle XVI.
- L'enderroc d'una part del barri de la Ribera per a la construcció de la Ciutadella militar després de la Guerra de Successió.
- L'urbanització del barri de la Barceloneta per Martín Cermeño el 1756.
- L'obertura dels carrers Princesa, Jaume I, Ferran, i Nou de la Rambla principis de segle XIX, juntament amb la creació de la Plaça de la Constitució on hi havia hagut la placeta de Sant Jaume (actual Plaça Sant Jaume).
- L'enderroc de convents per a l'obertura de places públiques i la construcció de mercats a la ciutat després de la desamortització de Mendizábal, el 1835.

A partir de l'enderroc de les muralles comença l'urbanització sistemàtica de la resta del pla de Barcelona amb el pla de l'Eixample d'Ildefons Cerdà (1856). A finals del segle XIX, principis del segle XX, els pobles del pla s'annexionen a la ciutat de Barcelona: Sants, les Corts, Gràcia, Sant Andreu del Palomar, Sant Martí dels Provençals, Sant Gervasi, s'annexionen a la ciutat el 1897; Horta el 1903 i Sarrià el 1921.

Amb la finalitat de facilitar el vostre treball amb els alumnes, us presentem els textos de la taula interactiva de l'exposició, on es mostren algunes de les principals intervencions arqueològiques que s'han fet en els darrers vint-i-cinc anys. Acompanyem les diferents excavacions amb llegendes que us indiquen de quin període són les restes que s'han localitzat en el jaciment. En moltes excavacions veureu com es documenta una ocupació de l'espai que va evolucionant al llarg de la història.

Els textos que us presentem a continuació els podeu trobar a la taula interactiva de l'exposició acompanyats de les imatges de les diferents intervencions arqueològiques.

PH Prehistòria

I Ibers

R Època Romana

AT Antiguitat Tardana

M Època Medieval

Md Època Moderna

C Època contemporània

GC Guerra Civil

Montjuïc **I** **R**

Per sota del vessant del castell de Port de Montjuïc, a la banda que donava al riu Llobregat i al mar, hi havia un gran port d'època ibèrica. Tant els anys quaranta com arran de les obres olímpiques es van excavar un conjunt d'aproximadament 50 sitges ibèriques de grans dimensions. (algunes feien més de 5 m de diàmetre, i més de 6 m. de fondària). El material d'aquest indret ens situa cronològicament a final del segle V i fins al segle III aC. Les ceràmiques i altres materials que s'hi ha trobat provenen de molts llocs diferents del Mediterrani: d'Atenes, Corint, Apulia, Magna Grècia, Cartago, Eivissa, etc.

Aquest conjunt de sitges s'interpreta com un indret de concentració de matèries primes (cereals, fruit secs, ...) que venien de la zona interior de Catalunya seguint l'eix del Llobregat-Cardener i que a Montjuïc s'emmagatzemaven per tal que posteriorment, via marítima, marxessin cap a altres zones del Mediterrani a canvi de productes manufacturats.

Prop del camp de sitges es va documentar un sector, molt extens, d'una de les pedreres romanes que abastien la colònia de gres per a la construcció dels seus edificis. Cronològicament se situa a l'inici del segle I dC.

Muralla romana – sector occidental **R** **M**

Banyols Nous, 16

Avinyó, 15

Avinyó 16,

En aquests solars s'hi ha localitzat part de la muralla tardana de Barcino i els fonaments d'una de les torres quadrangulars. Per la banda interna també s'hi ha excavat part del que podria ser l'*intervallum*, on hi ha diverses estructures industrials que van ocupar aquest espai durant el baix imperi.

D'altra banda, i amb façana a l'*intervallum*, s'ha localitzat una *domus* d'origen altimperial i remodelada profundament a l'inici del baix imperi. D'aquesta vil·la són un mosaic, un paviment d'*opus sectile*, amb plaques de marbre de diversos colors, i les restes d'un estuc que revestia diverses estances, amb pintura mural policromada i motius geomètrics, vegetals i figures humanes, probablement representacions mitològiques.

Per la banda exterior de la muralla s'ha localitzat part del seu fossat del moment fundacional de Barcino i una gran fossa d'extracció d'argiles. Del segle III dC en endavant són les restes d'un edifici situat a la zona suburbana més propera a la muralla. Se li associen diverses estructures de combustió relacionades amb l'activitat metal·lúrgica i nombroses sitges. D'època baixmedieval, quan l'urbanisme fora muralla estava plenament consolidat, s'han documentat diverses estructures relacionades amb l'activitat agrícola i domèstica.

Arc de Sant Ramon del Call, 5 **R**

C. Arc de Sant Ramon del Call, 5

La intervenció arqueològica s'ha dut a terme en el pis principal de l'immoble. S'hi ha localitzat un llenç de muralla romana que conserva el pas de ronda, pavimentat d'*opus signinum*, el parapet amb merlets i una torre.

Arc de Sant Ramon del Call, 11 bis

C. Arc de Sant Ramon del Call, 11 bis

La rehabilitació del local de planta baixa va comportar l'eliminació de revestiments i envans que emmascaraven la muralla romana. Feta l'actuació, es pot veure el parament interior de la muralla romana baiximperial i el de la torre número 67.

Arxiu Històric de la Ciutat

C. Sant Llúcia, 1

La intervenció arqueològica va consistir en diversos sondeigs efectuats amb motiu de les obres de remodelació de les dependències de l'arxiu. Els resultats són molt parcials i les restes són escasses i aïllades. La seqüència cronològica conservada en aquest indret va des del segle II dC, amb la identificació d'un paviment probablement de carrer (*l'intervallum*) i la paret de façana d'una *insula*, fins al període que va del segle V al principi del segle VI, moment en el qual s'amortitza un pou.

Pia Almoina

Av. Catedral, 15

Aquesta intervenció s'ha fet a l'angle nord de la muralla romana, a l'interior del recinte de la ciutat. Les restes més antigues corresponen a la muralla altimperial de Barcelona i a *l'intervallum*, és a dir, el carrer que vorejava tot el recorregut emmurallat per dins del recinte. A mitjan segle II dC aquest espai va ser ocupat per construccions diverses que van envair la via pública.

La construcció de l'edifici de la Pia Almoina, en època medieval, va destruir en gran part l'urbanisme romà d'aquesta àrea.

Pati Llimona

Regomir, 3; Regomir, 7-9, Correu Vell, 12

Ens trobem a la façana marítima de la ciutat romana. En aquest sector s'hi ha dut a terme diverses intervencions arqueològiques i s'ha localitzat una part important de les muralles romanes, tant la fundacional com la tardana. Destaca la porta triforada d'entrada a Barcino, per aquesta banda de mar (de la que es conserva un dels passos peatonals), on es pot veure com canvia al llarg del temps, especialment pel que fa a l'amplada. Aquesta porta estava flanquejada per torres rodones.

En el sector del pati del carrer Correu Vell i a l'edifici del de Regomir s'ha excavat un sector d'unes termes marítimes romanes. Era freqüent que els romans edificuessin conjunts termals a les entrades de les ciutats per a rebre els visitants. Dins de l'edifici del Pati Llimona van trobar-se les restes d'unes petites termes domèstiques.

Pel que fa a l'edifici gòtic, es tracta d'un gran palau, construït aprofitant la muralla romana. S'han conservat pintures murals, amb els escuts de la família March, propietària del casalot, i enteixinats pintats, també amb l'escut i motius vegetals i geomètrics.

Regomir, 6

C. Regomir, 6; c. Ataülf, 9

L'excavació en extensió d'aquest solar ha posat al descobert estructures d'època romana que corresponen a la zona on la historiografia situa el *castellum* de la muralla baiximperial. Efectivament, s'han documentat dos segments i una de les torres quadrades d'aquesta muralla i un fragment de la torre rodona que flanquejava la porta del Regomir.

S'ha documentat també un edifici públic monumental d'època fundacional de la ciutat o de poc després (final del segle I aC- primera meitat del segle I dC). Sembla que aquest edifici va ser fortificat en època baiximperial i va condicionar la forma urbana d'aquesta part de la ciutat romana.

Muralla romana sector sudest

Sotstinent Navarro

Pl. Ramon Berenguer III

Les intervencions arqueològiques a la plaça de Ramon Berenguer III i al carrer del Sotstinent Navarro han permès documentar part de la fonamentació de la muralla romana d'època tardana de Barcino, ja que en aquest sector el mur està ben conservat. Es pot veure la banqueta de les torres i del parament de muralla, i s'ha pogut constatar que per aquest sector no hi havia fossat.

Subsòl de l'MHCB **R** **AT**

Pl. del Rei, s/n

Al subsòl del Museu d'Història de la Ciutat es pot visitar part del quadrant nord-est de la ciutat romana. S'han conservat un conjunt important de restes que pertanyen a moments diferents de l'evolució de Barcino. D'una banda es conserven restes de la muralla fundacional, de la qual destaca una de les escales que pujava cap al cos de guàrdia. També hi ha restes de l'*intervallum*, la via que resseguia la muralla per dins de la ciutat, i de les torres de la muralla tardoantiga.

D'època romana es conserven també diversos carrers amb les seves clavegueres centrals, una factoria de *garum* i salaó de peix, les restes d'una *fullonica* i *tinctoria*, on es feia la bugada i es tenyien la roba els ciutadans de la ciutat, així com també les restes d'una premsa i estances associades per a la producció de vi. Dels primers anys de la ciutat es conserva part d'una gran *domus*, una casa romana benestant, i de l'antiguitat tardana destaca un conjunt de termes, probablement públiques. Però, el que diferencia aquest sector de la resta de la ciutat és el desenvolupament d'un important conjunt episcopal d'època tardana. Es conserven les restes d'una primera església de planta en forma de creu, amb un claustre associat, on hi havia una zona de necròpolis. Hi ha una aula episcopal, un baptisteri i altres habitacions relacionades, com el palau on vivia el bisbe.

Temple romà **R**

c/ Paradís, 12

L'existència de les restes del temple d'August en aquest immoble ha motivat una actuació d'arqueologia preventiva a l'espai on calia rebaixar el terreny per instal·lar-hi un ascensor.

S'ha documentat un paviment d'*opus signinum*, d'època romana, però no és possible datar-lo amb precisió ni interpretar l'estructura de la qual formava part, atesa la poca superfície excavada.

Sant Honorat, 3 **R** **M**

c/ Sant Honorat, 3

En aquest solar es van identificar diverses estructures d'una important *domus* del segle IV dC. Es coneixen alguns mosaics (dels quals en destaca un de policrom amb una sanefa de trena) i diverses traces de pintura mural que decoraven les estances, així com part del conjunt termal privat.

D'època medieval són diversos pous i una casa edificada al principi del segle XIII que va formar part del call jueu.

Sant Miquel **R** **M**

Pl. Sant Miquel, Baixada de St. Miquel

L'actual plaça de Sant Miquel estava al bell mig de la ciutat romana. Una part, segurament, formava part del fòrum de la colònia.

S'hi han dut a terme diverses intervencions arqueològiques, que han permès identificar alguns carrers romans que aproximadament segueixen els actuals Ciutat, Font de Sant Miquel i Gegants. S'ha conservat part de la xarxa de clavegueram del darrer moment de funcionament d'algunes d'aquestes vies.

Al centre de la plaça es va excavar l'edifici termal públic més gran conegut de Barcino, construït en la primera meitat del segle II dC. Té una estructura força complexa, ben planificada i s'hi van identificar diverses reformes al llarg del temps. La part excavada correspon a les sales càlides, amb hipocaust.

També es van excavar les restes d'una *domus* amb pati central i el seu corresponent conjunt termal privat, així com les restes d'una necròpolis, amb enterraments amb caixes de llosa de pedra relacionats amb l'antiga església de Sant Miquel, que es trobava on ara hi ha l'edifici de l'Ajuntament. Cal recordar que el paviment de l'església, un mosaic bícrom amb escenes marítimes, devia pertànyer a una sala freda de l'edifici termal romà.

Arxiu Administratiu **R**

c/ Bisbe Caçador

Les excavacions fetes en aquest solar han permès identificar part d'una *domus* baiximperial (segles IV-V dC) i el traçat d'un *cardo minor*, un carrer secundari de la colònia romana que tenia una claveguera central que desaguava fora muralla.

De la *domus* es coneixen dinou estances: algunes habitacions de funcionalitats diverses, espais de circulació i d'altres que formaven part del conjunt termal privat. Es coneixen alguns dels mosaics que pavimentaven les estances i notables traces de pintura mural. Destaca el plafó que representa un genet muntant a cavall, exposat a les sales d'exposició permanent del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Ciutat, 3 R M c/ Ciutat, 3

L'excavació arqueològica en aquesta finca s'ha fet amb motiu de la rehabilitació de l'edifici de mitjan segle XIX. Ens trobem al cor de la ciutat romana, a tocar del *decumanus maximus*, una de les vies més importants de Barcino. Els resultats aporten noves dades sobre l'urbanisme d'aquest sector. D'època romana i del moment fundacional de la ciutat són alguns segments de murs, un dels quals seria la façana al *decumanus* d'un edifici de certa entitat, segurament un edifici públic tenint en compte la seva ubicació a tocar del fòrum. D'altra banda s'ha pogut establir l'amplada del carrer en 8,40 metres en aquest punt.

D'època medieval i moderna s'han documentat algunes estructures molt fragmentades. Algunes van pertànyer a la Casa dels Comuns Dipòsits, edificada el 1405 i enderrocada el 1838, quan s'hi va construir l'immoble actual.

Aqüeducte R C. Magdalenes, 25; c. Duran i Bas

El treball de camp va permetre identificar la base i l'arrencada d'un pilar d'un dels aqüeductes que abastien d'aigua la ciutat romana de Barcino. Es tracta del mateix aqüeducte que es conserva al carrer Duran i Bas i molt possiblement també el documentat a la zona del Molí de Sant Andreu.

Vila de Madrid R Pl. Vila de Madrid

La revisió de les excavacions antigues i les noves intervencions arqueològiques fetes entre els anys 2000 i 2003 a la necròpolis imperial de la plaça de la Vila de Madrid ha aportat gran quantitat de dades sobre el món de la mort a Barcino. La necròpolis s'articulava a banda i banda d'una via d'uns cinc metres d'amplada, que estava empedrada i menava a la ciutat.

Va ser intensament utilitzada entre els segles I i III dC. S'hi detecten gran quantitat d'enterraments, sovint superposats els uns als altres al llarg de la via. S'hi localitzen diverses estructures i monuments funeraris com les *cupae*, inhumacions en caixa de *tegulae*, làpides amb inscripcions funeràries i fosses rituals amb les restes dels banquetes i dels rituals que s'hi feien. En aquestes fosses sovint s'hi ha trobat restes dels animals sacrificats en honor als difunts.

Per la modèstia de les tombes i dels aixovars funeraris es dedueix que era una àrea de cementiri destinada als sectors humils de la societat.

Joaquim Xirau R M Pl. Joaquim Xirau

En aquesta plaça s'han excavat diverses estructures d'època romana altimperial, fonamentalment un dipòsit, una sitja i algun segment isolat de mur. Destaca, però, la localització d'un monument funerari que contenia una incineració, també corresponent a l'alt imperi.

L'urna cinerària estava continguda dins una caixa feta de *tegulae* que, al seu torn, estava dipositada dins del monument. S'especula que el mausoleu era una construcció turriforme, però no se'n pot establir amb certesa la tipologia a causa del seu mal estat de conservació. Acompanyava l'urna un unguentari, dipositat al costat. Fora de la caixa de *tegulae* hi havia les peces de l'aixovar funerari, constituït per diversos unguentaris amb essències, llànties i unes fusaioles, aquestes atribuïts específicament femenins.

També es va localitzar un tram de la muralla medieval de la ciutat.

Can Casanoves P H I R M Jardins del Dr. Pla i Armengol; Ronda Guinardó, 83-97

En aquesta zona es coneixen restes arqueològiques des del 1931, any en què es va documentar un poblat de l'edat del bronze i unes sitges presumiblement ibèriques. Posteriorment s'hi va tornar a

intervenir i es va excavar una necròpolis del baix imperi (segle v dC), que va perdurar fins a l'època altmedieval. S'hi van trobar una cinquantena de tombes.

Can Cortada **PH R M**

Av. Estatut de Catalunya, 70-72

En aquest indret s'hi localitza una extensa vil·la romana d'època republicana, activa també durant tot l'imperi. Es coneix la *pars rustica* de la vil·la, és a dir, la part dedicada a magatzems i tasques agropecuàries (sitges, dipòsits, premsa, clavegueram,...), però no s'ha identificat en canvi la part residencial del complex.

Al voltant de la masia medieval fortificada de Can Cortada hi ha també traces de poblament de l'edat del bronze.

Muralla medieval - sector Rambla **M**

Rambla, 70

Rambla, 26-30

Rambla - Metro L3

Monument a Colom (Torre de les Puces)

En diverses intervencions arqueològiques practicades en l'eix de la Rambla s'han localitzat les restes de la muralla medieval, que es va començar a edificar a la segona meitat del segle XIII, quan el creixement urbà havia deixat obsolet l'antic recinte emmurallat romà-comtal. A mitjan segle XIV es reforma la muralla de la Rambla, sense alterar-ne, però, el traçat.

En diversos sondeigs s'han localitzat panys d'aquesta muralla, i també les restes del portal de la Boqueria i de la torre poligonal dita de les Puces, a l'extrem meridional de les defenses marítimes de Barcelona, on conflueixen la muralla de les Drassanes, la de la Rambla i la muralla de Mar.

Muralla medieval –sector Pelai **M**

9 Pelai 30-36

10 Pelai 3 / Ronda Universitat 4

11 Pelai 62

Al llarg del carrer Pelai s'han dut a terme diverses intervencions arqueològiques que han permès documentar part de la muralla que tancava el barri del Raval per aquest sector, des de l'actual Rambla fins la plaça de la Universitat.

El Consell de Cent, l'any 1368 demana als ciutadans de Barcelona que col·laborin en la construcció dels nous recintes defensius. Els veïns del barri del Carme exigeixen que s'inclogui el seu barri dins de la zona emmurallada. Així es comença a construir la muralla dita del Raval.

Es tracta d'una muralla de pedra, amb tal·lus defensiu, i amb torres tant de planta circular o ultracircular com de quadrades. Els carreus eren de pedra de Montjuïc, i la part exterior estava encintada. A l'entrada als ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya del carrer Pelai es pot observar part del parament intern d'aquesta muralla.

Flors, 5 **M**

C/ Flors, 5

S'ha documentat un pany de la muralla atalussada del segle XV i una torre circular.

Arc de Sant Ramon del Call, 8 **M Mc**

C. Arc de Sant Ramon del Call, 8

És un edifici del call conegut popularment com la Casa de l'Alquimista. La majoria d'estructures localitzades són d'època medieval i moderna. Hi ha diverses estructures de caire domèstic que daten d'abans del segle XV, abans que es produïssin, el 1391, els avalots contra els jueus del call barceloní. Pel que fa a la localització d'una presumible mezuzà, l'estudi dels paraments no l'evidencia. La tipologia constructiva dels murs és clarament una obra dels segles XVI-XVIII.

Necròpolis alt medieval **M**

Pujades 1 / Comerç, 7

S'han localitzat en total 38 tombes d'època alt medieval, possiblement pertanyents a la necròpolis associada a l'antiga església de Sant Eulàlia del Camp. Les tombes estan relativament alineades i mai se sobreposen, de manera que devien estar senyalitzades d'alguna o altra manera. Les tombes estan cobertes amb lloses de pedra en la majoria de casos.

Al no trobar materials arqueològics ni aixovars funeraris la datació de les tombes és hipotètica, i els seus excavadors les situen provisionalment als segles VIII i IX.

Portal de Sant Daniel **M** **Mc**

C. Pujades, 10-20; pg. Picasso, 7-21

Diverses obres de millora al parc de la Ciutadella han comportat una important intervenció arqueològica que ha posat al descobert l'antic portal de Sant Daniel, corresponent a la muralla medieval, al sector dit de Santa Clara, i també altres estructures d'èpoques posteriors.

Aquí es documenten cinc fases:

- La muralla medieval, amb dues torres poligonals, el portal pròpiament dit, el fossat i el pont de pedra que el creuava.
- Un edifici de planta quadrangular que s'adossava a la part interior de la muralla i que es pot situar al segle XVI. Conté un pou on es va localitzar un escut gravat de la ciutat.
- Diverses estructures utilitzades durant la Guerra de Successió per defensar el portal, com per exemple barricades.
- La construcció de la Ciutadella va comportar l'arrasament de tot el sector de Santa Clara. S'han localitzat algunes estructures vinculades al baluard del Rei de la fortalesa borbònica.
- A partir del 1868 es van enderrocar la majoria de les estructures de la Ciutadella, però se'n conserven les traces al subsòl.

Circumval·lació **Mo**

Pg. Circumval·lació, 8-14

En la intervenció arqueològica s'ha localitzat la contraescarpa corresponent al tram de la muralla que unia la Ciutadella borbònica (construïda a inici del segle XVIII) amb la muralla medieval-moderna que hi havia hagut a la ciutat fins aleshores.

Estació de Rodalies **Mo** **C**

C. Pau Vila, 12

L'excavació en extensió del solar ha posat al descobert el baluard del Migdia i un tram de la muralla del segle XVI que defensava la ciutat per la banda de mar. Al costat sud-oest del baluard s'hi va construir, al segle XIX, un tram de muralla que es dirigia cap al Portal de Mar, però que va ser posteriorment enderrocat per a la construcció de magatzems portuaris.

Sobre les sorres de la platja, davant del baluard, s'hi han localitzat grans blocs irregulars de pedra que podrien correspondre a un antic espigó del segle XVI.

Born **M** **Mo**

Pl. Comercial, 12

En diverses intervencions arqueològiques dutes a terme a l'exterior i a l'interior de l'antic mercat del Born s'han excavat uns 8.000 m². S'han pogut documentar les restes de la trama urbana de l'antic barri de la Ribera, destruït per ordre de Felip V després dels fets del 1714 per edificar-hi la ciutadella. Aquest espai (conegut com L'Esplanada), ja sense cases, va passar a ser de servitud militar. En el segle XIX amb la remodelació de la Ciutadella borbònica i la seva substitució pel parc, en el sector de l'Esplanada s'hi va construir el mercat del Born, obra de l'enginyer Josep Fontserè.

Pel que fa a l'antic barri de la Ribera, el sector conegut recentment correspon a una de les àrees econòmicament més dinàmiques de la ciutat medieval i moderna. A la banda més propera al mar i a l'entorn de l'antic carrer Bonaire hi vivien famílies vinculades als treballs del mar (mariners, mestres d'aixa, pescadors...).

A l'espai central entorn al conegut Bornet o carrer de Qui va del Born al Pla de Llull (continuació de l'actual passeig del Born) s'hi van trobar les restes del carrer Joc de la Pilota (o dels dies Feiners), del

Bonaire i del carrer del Born al pla de Xuclés. Cap al centre de l'edifici de l'antic mercat del Born s'hi van trobar les restes del carrer del Joc de la Pilota i del carrer del Born al pla d'en Xuclés. Aquesta era una zona comercial i residencial on hi havia tavernes, hostals i cases grans. A l'altra banda del bornet, el Rec Comtal articulava un altre sector del barri on s'havien establert els tallers i oficis que requerien proximitat a la sèquia (assaonadors, blanquers, fabricants de cordes de viola...). Arqueològicament s'han anat documentant aquests carrers i edificacions (plantes baixes i soterranis) d'origen medieval, que amb reformes i canvis van perdurar fins al principi del segle XVIII.

Aquesta àrea va ser l'escenari del darrer contraatac dels defensors de Barcelona en el setge del 1714, que es van fer forts en els carrers de Bonaire, de Joc de la Pilota i Del Born al Pla d'en Llull.

Col·lector del Bogatell M Mc

Av. Vilanova; Pg. Sant Joan fins al parc de la Ciutadella

Durant les obres de construcció del Bogatell es van documentar diverses parts de la ciutadella borbònica, construïda entre el 1715 i el 1719, així com restes de l'antiga muralla medieval i algunes de les cases del destruït barri de la Ribera i bona part del convent de Santa Clara.

Escola Milà i Fontanals M Mc

Carme, 78

En una part d'aquest solar hi havia hagut el convent de les monges Mínimes, construït entre 1616 i 1666. Les restes arqueològiques identificades són estructures dels segles XVII i XVIII i corresponen a una zona destinada a usos agrícoles i de magatzems.

D'altra banda també s'ha identificat una fossa d'extracció d'argila, relacionable amb els terrissers establerta a la zona a partir de la baixa edat mitjana així com una sèrie d'estructures domèstiques, amb pous i foses sèptiques, zones de magatzems i una premsa d'oli.

Montalegre Mo C

C. Montalegre, 10; c. Valdonzella, 9-11; c. Montalegre, 4; c. Montalegre, 6-8

Els controls arqueològics es van fer amb motiu dels rebaixos de terreny previstos per a la urbanització d'aquest tram de carrer i de l'espai que hi ha entre els edificis de les noves facultats. La intervenció ha aportat informació sobre el teixit urbà, els habitatges i els tallers d'època moderna i contemporània de la zona, singularment tallers de ceràmica datats dels segles XVIII i XIX, amb forns, àrees d'extracció d'argila i abocadors. En una prolongació dels treballs, al carrer Torres i Amat es va documentar un safareig del desaparegut convent de Montalegre.

Jaume Sabartés M Mc

Pl. Jaume Sabartés

S'han localitzat restes de la trama urbana d'època moderna. La major part d'estructures corresponen a edificacions domèstiques. En un sector, però, s'hi han trobat diverses tenalles que remeten a la realitat artesanal d'aquest sector de la ciutat. D'època medieval només hi ha el testimoni de dos murs molt destruïts.

Aragó, 121 M Mc C

c/ Aragó, 121

En aquest solar s'hi han trobat les restes de l'antic convent de les Penedides, d'època moderna. En destaca la cripta, amb restes òssies humanes.

Rec Comtal M Mc C

C. Serra Xic; pl. Sant Agustí Vell; c. Tiradors, 1bis

S'hi han localitzat gran quantitat d'estructures que abracen un ventall cronològic força ampli, des del segle XIV fins al segle XX. La majoria de les restes defineixen un important complex industrial que va tenir el màxim moment de producció entre els segles XIV i XVI. Cinc forns, cubetes de decantació i instal·lacions hidràuliques són les estructures més importants. En aquesta àrea de la ciutat, a l'entorn del Rec Comtal, s'hi concentraven nombroses activitats artesanals i industrials, sobretot des de la baixa edat mitjana i començament de l'època moderna.

Per la documentació escrita es coneix que en aquest indret hi havia la seu del gremi dels paraires, a l'anomenada Casa del Pont de Campderà o del Judici, on es feia el control de qualitat de les llanes i dels

draps que es produïen a Barcelona, i on hi havia una instal·lació per tintar que es llogava cada any a un paraire diferent. Les estructures localitzades bé podrien correspondre a aquestes instal·lacions.

A l'immoble del carrer dels Tiradors es van localitzar les restes d'una adoberia (dos grans dipòsits circulars i un col·lector) que data del segle XIX.

Ciutat d'Elx, 12 R M C

C. Ciutat d'Elx, 12

S'ha documentat un tram del Rec Comtal al seu pas per l'actual barri de Sant Andreu. Correspon a una fase contemporània del canal, per bé que segueix el traçat original.

Carders, 39-41 R AT M Mc C

C. Carders, 39-41

Les restes arqueològiques excavades registren una llarga cronologia, des de l'època romana fins a l'època contemporània. S'han documentat una necròpolis tardoromana que segueix el traçat de l'antiga via romana i, al damunt, un taller ceràmic d'època medieval (segles XII-XIII) que produïa ceràmica de tradició islàmica. Al final del segle XIII s'hi va alçar un edifici amb una sèrie d'arcades als baixos, probablement destinats a algun tipus d'activitat artesanal. Va ser profundament reformat a l'època moderna (segles XVII-XVIII) i, al principi del segle XIX, s'hi van construir diverses estructures, algunes subterrànies, que formaven part d'una adoberia.

Carders, 17 M

C. Carders, 17

L'ocupació documentada més antiga del solar és d'època baixmedieval i correspon a una edificació molt arrasada a nivell de fonamentació. Després l'indret va ser ocupat per un cementiri, destruït a la primera meitat del segle XVIII. A la primera meitat del XIX es va reedificar l'església de sant Cugat del Rec i s'hi va construir una nova sagristia, de la qual s'han documentat algunes parets.

Av. de la catedral R M C

Es va excavar tota l'avinguda, des de la plaça Nova fins pràcticament la Via Laietana, amb motiu de la construcció del gran aparcament que hi ha actualment al subsòl del carrer.

En època romana aquesta àrea formava part de l'*ager* o territori més proper a la muralla de Barcino. S'hi va documentar el fossat de la muralla així com els basaments dels dos aqüeductes que abastien la ciutat d'aigua. També en aquesta àrea hi havia una vil·la romana suburbana, diverses sitges i algunes construccions de tipus funerari.

En època medieval aquesta àrea estava dedicada a treballs agrícoles i cap el segle XII i XIII ja estava plenament consolidat el barri fora muralles conegut com a Burg dels Arcs, cosa que es ressegueix documentalment però no es disposa de restes arqueològiques atribuïbles a aquesta època. Davant del Pla de la Seu hi havia el carrer de la Corríbia i el carrer Bou de la plaça Nova, el de l'Infern i la Riera de Sant Joan, carrers i cases que van perdurar fins la guerra civil. A conseqüència dels bombardeigs les edificacions van quedar molt malmeses i al 1942 van ser enderrocades i es va obrir l'avinguda de la catedral tal i com ha arribat als nostres dies.

Princesa, 21 R M C

C. Princesa, 21; c. Boquer, 8-12

En aquest indret s'ha documentat ocupació humana des del segle I dC fins a l'actualitat. Les estructures més antigues són un forn de ceràmica, de planta circular, un abocador d'àmfores i diverses estructures d'un taller de terrissaire, que daten d'entre els segles I i IV dC.

També s'hi han identificat diversos pous i sitges d'època altmedieval i, al damunt, les restes de quatre edificis baixmedievals que, amb diverses reformes, van subsistir fins al segle XIX. A mitjan segle XX s'hi va edificar l'església parroquial de Sant Cugat del Rec.

Passeig del Born **R M Mo**

Pg. Born

Fossar de les Moreres

Santa Maria del Mar

c/ Sombrers, 4

Pl. Santa Maria del Mar

Les diverses intervencions arqueològiques fetes a l'entorn del passeig del Born han aportat noves dades sobre la dinàmica històrica del barri de la Ribera.

L'evidència més antiga documentada correspon a la necròpolis tardoromana (segles IV-VI dC) del nord-est de Barcino, que s'estenia des de l'àrea suburbana immediata a la muralla fins a l'antic mercat del Born. Són tombes senzilles i mostren tres tipologies: inhumacions en fossa simple, en caixa de fusta i enterraments infantils en àmfora.

Del segle X són quatre enterraments localitzats a la placeta de Montcada, que per cronologia i ubicació cal relacionar amb la sagrera que hi havia als voltants de l'antiga església de Santa Maria del Mar.

Finalment s'ha fet un sondeig en un dels extrems del Fossar de les Moreres, la fossa on van ser inhumades les víctimes del setge del 1714.

Argenteria / Manresa **R M Mo C**

C. Argenteria; c. Manresa

L'excavació ha permès distingir diverses fases d'ocupació del sector:

- Segles IV-VI dC: àrea de necròpolis al costat de la via que anava cap al mar. Són inhumacions en tombes molt modestes, sense aixovar funerari ni coberta visible de cap mena.
- Segles XIV-XV: un pou que es pot datar en aquest període indica que la zona es va tornar a freqüentar i a ocupar després d'un lapse de temps força llarg.
- Segles XVI-XVIII: el carrer ja està plenament urbanitzat. Als segles XVIII i XIX es reformen algunes cases, s'hi obren soterranis, i al carrer s'hi instal·len clavegueres i es canalitza l'aigua potable.

Carabassa, 8 bis **R M Mo**

C. Carabassa, 8 bis

Es documenten restes de les trames urbanes medieval i moderna i estructures d'habitatge (murs, pous i fosses sèptiques). A sota d'aquests nivells s'han trobat estrats romans amb estructures de difícil adscripció.

Mercat de la Boqueria **M Mo C**

Mercat de la Boqueria; pl. Gardunya

El solar excavat posa en evidència la intensa i contínua ocupació de la zona des del segle XIII fins a l'actualitat. Els vestigis més antics corresponen a una edificació que data del segle XIII, de difícil interpretació, i a dos grans forats dels quals s'extreia argila per fer ceràmica que es van reomplir amb material homogeni del segle XIV i que contenien peces ceràmiques amb defectes de cocció. Cal tenir present que aquesta era una zona on hi havia instal·lats obradors de ceramistes.

Al final del segle XVI s'hi va edificar el convent de Sant Josep, de l'orde dels carmelites, el qual va ser desamortitzat i enderrocat el 1840. A partir d'aleshores s'hi instal·la el mercat de la Boqueria.

Basea-Tarongeta-Víctor Balaguer **R M Mo**

c/ Basea, 6-8-10; c/ Tarongeta, 7-9; pl. Víctor Balaguer, s/n

Els sondeigs efectuats constaten que en aquesta àrea hi ha hagut població des del segle I dC fins a l'actualitat. Les estructures més antigues pertanyen a una vil·la suburbana, de la qual es coneixen dues habitacions amb els respectius paviments, un d'*opus tessellatum* bicrom i l'altre d'*opus signinum*. Per damunt dels nivells d'hàbitat es van excavar tres enterraments d'època baiximperial.

Posteriorment, al segle XIII, s'hi va construir una casa que es va anar reformant fins al segle XVIII. En aquest immoble es van trobar unes pintures murals d'època medieval que representen el setge a una ciutat.

Molí de Sant Andreu (Rec Comtal) R M Mc

C. Palomar; c. Coronel Monsaterio

El solar se situa a tocar de l'antic Molí de Sant Andreu i del Rec Comtal. L'excavació arqueològica ha posat al descobert un camí empedrat amb diversos nivells de circulació sobreposats que poden pertànyer a dates que van des de l'època baixmedieval fins al segle XVIII.

D'altra banda, s'ha documentat un segment d'un centenar de metres de la canalització de grans dimensions que formava part d'un dels aqüeductes que menava l'aigua des del riu Besòs, a la zona de Montcada, fins a la colònia romana de Barcino. La canal, coberta en volta, està feta d'*opus caementicium* i recoberta per l'interior d'*opus signinum*.

Illa Robador PH M Mc C

Pl. Salvador Seguí

Arran de la gran remodelació del cor del Raval es varen dur a terme tot un seguit d'intervencions arqueològiques, les quals van permetre la documentació de la funcionalitat agrícola d'aquest sector de la ciutat fins aproximadament final del segle XVIII i principi del XIX, quan va haver-hi l'eclosió del món fabril i es varen construir fàbriques i habitatges per als treballadors.

De les diverses restes excavades relacionades amb l'activitat agrícola, destaca les restes d'una sínia d'època medieval. D'èpoques precedents s'han documentat restes prehistòriques, dues llars de foc del bronze final.

Drassanes Reials M Mc

Av. Drassanes, 1

Arran de les obres de restauració de part de l'edifici de les Drassanes Reials es van fer diverses intervencions arqueològiques. Com a resultats més significatius, d'una banda es va comprovar que sobre la sorra de l'antiga platja s'hi havia edificat el primitiu recinte de les drassanes, a mitjan segle XIII. Fins ben entrada l'edat moderna no es documenten els paviments de morter. D'altra banda, es van identificar diversos estrats de reblliment que contenien molt material ceràmic defectuós, restes d'escòria de fosa de metalls, peces de ceramista i altres materials que daten sobretot del segle XVII, tot i que hi ha peces més antigues.

Llotja de Mar M Mc

C. Consolat de Mar, 2-4

En una intervenció molt puntual feta a l'ala de l'edifici que té façana a la plaça d'Antonio López es van localitzar unes estructures soterrades, de planta rectangular, que van servir com a sitges per emmagatzemar gra i que s'han datat d'entre els segles XVI i XVII.

D'altra banda, gràcies a la intervenció de repicar revestiments de guix i arrebossats fets al segle XVIII es van poder documentar diverses estructures baixmedievales, posteriors però a la construcció de l'edifici gòtic de la llotja.

Monestir de Pedralbes R M

S'hi ha fet diverses intervencions arqueològiques associades a treballs de millora i restauració d'algunes parts del monestir. S'ha intervingut de forma molt parcial i puntual en diferents indrets, amb la qual cosa els resultants són igualment puntuals. Amb anterioritat a l'establiment del monestir gòtic, la zona va estar ocupada en època romana, com ho testimonien les sitges, un mur i els materials que s'han exhumat i que van pertànyer a la *pars rustica* d'una vil·la altimperial. D'època medieval és un forn de ceràmica que hom atribueix al mas medieval que hi hagué en aquest indret abans que s'hi edificués el cenobi.

Bellesguard M

c. Bellesguard, 19-23

L'objectiu de la intervenció era documentar i valorar des del punt de vista patrimonial les restes de la muralla de l'antiga residència reial de Bellesguard (començament del segle xv). S'ha pogut comprovar que bona part d'aquesta muralla va ser afectada i va quedar modificada pel viaducte de Bellesguard, construït per Antoni Gaudí al principi del segle xx.

Sant Llàtzer R M

Pl. Pedró, 2

El conjunt de l'hospital i la capella de Sant Llàtzer havia ocupat l'espai comprès entre la plaça del Pedró i els carrers del Carme, Hospital i Sant Llàtzer. Actualment l'únic edifici conservat és l'església. La intervenció arqueològica estava encaminada a conèixer l'evolució de l'església i de les edificacions del voltant, com a pas previ al projecte de restauració del conjunt.

Com a preexistències i elements més antics destaquen un mur i un paviment del final del segle I aC que corresponen a una edificació molt erosionada de la qual no es pot dir gairebé res. De l'església romànica, construïda a mitjan segle xii, hi ha documentats la planta, el paviment original i la sagrera, i també diverses remodelacions de què va ser objecte fins al començament del segle xx, quan el temple es va tancar al culte.

Convent de Sant Agustí M Mo

C. Comerç, 36; pl. Acadèmia, 3

La intervenció arqueològica ha estat subsidiària de la remodelació del pati gòtic i del claustre del convent. D'una banda, s'han documentat estructures (paviments i clavegueres) construïdes a partir del segle xvi, moment en què es fa la primera gran reforma del convent. De l'altra, s'han documentat els fonaments de sis pilars que sustentaven els arcs de dues galeries, avui desaparegudes, i part del paviment original del pati, fet de maons disposats en espiga.

A la plaça de l'Acadèmia s'han posat al descobert estructures anteriors a la construcció del convent. Destaquen un pou i tres estructures circulars d'ús industrial, possiblement pertanyents a una blanqueria dels segles xiii i xiv.

Laberint d'Horta M

Pg. Castanyers, 1

L'excavació s'ha dut a terme al subsòl del palau del marquès d'Alfarràs, concretament al celler. S'identifica una primera construcció medieval, d'una sola nau i coberta en volta, a la qual s'associa una sitja. Diverses agregacions i reformes van donant cos a aquesta masia fortificada fins a assolir l'aspecte actual.

Boqueria, 10 Mo C

C. Boqueria, 10

La Casa de Puig és un edifici històric catalogat, obra de Narcís Josep M. Bladó, amb un jardí històric situat a cota de la primera planta. Diverses obres de millora de l'hotel que actualment s'hi ubica van anar precedides de la corresponent intervenció arqueològica. Llavors es van documentar un parterre, un banc i el nivell d'ús d'un jardí anterior, situat en una cota més baixa, que és el que es recull en els plànols dels Quarterons de Garriga i Roca del 1858. Es van documentar també diversos murs dels segles xvi, xviii i xix.

Can Mariner R M

C. Horta, 46

L'ampliació de la nova biblioteca instal·lada a l'antiga masia de Can Mariner ha comportat un intervenció arqueològica de l'edifici. S'hi han localitzat diverses sitges d'època romana i un forn amortitzat en època tardoantiga, i també pous i sitges d'època medieval, que són estructures pròpies d'una àrea d'explotació agrícola.

Turó de la Rovira **GC**

Els Tres Turons

La intervenció arqueològica es planteja arran d'un projecte de recuperació de la memòria històrica del Turó de la Rovira que consisteix en l'estudi, la recuperació i l'adequació, mitjançant un camp de treball internacional, de les restes de la Guerra Civil que encara es conserven. La intervenció duta a terme ha consistit a netejar i documentar bona part de les estructures de defensa antiaèries conservades, especialment nius de metralladores i búnquers.

Pi, 11 **PH**

C. Pi, 11

La intervenció arqueològica ha permès documentar una necròpolis de sepulcres de fossa que correspon al neolític mitjà. En concret s'hi han identificat dues inhumacions en fosses retallades al sòl i cobertes de lloses.

Beates, 2 **PH R M Mg C**

C. Beates, 2-5

La seqüència cronològica abraça des del neolític (amb una sitja documentada) fins a l'època contemporània. En un dels sectors excavats s'hi ha localitzat una necròpolis tardoromana amb inhumacions en *tegulae* i fossa simple.

S'han documentat nombroses estructures (murs, paviments, pous, dipòsits, sitges, fosses sèptiques i clavegueres) d'èpoques medieval, moderna i contemporània. En destaca la identificació de diverses parts, molt fragmentàries, d'un edifici baixmedieval dels segles XIII i XIV a partir del qual es va anar conformant el conjunt actual.

Hospital - pl. Sant Agustí **R M Mg**

C. Hospital, 26-30; c. Morera, 2-4; c. Hospital, 37; c. Arc de Sant Agustí

S'han documentat estructures domèstiques modernes i un forn de ceràmica parcialment destruït però que conserva part de la graella, les parets i la solera, que es pot datar del segle XIII. Puntualment s'hi han localitzat dos trams de mur d'època baiximperial (segles II-IV dC) i les restes d'un monument funerari del segle IV dC amb restes òssies de diversos individus.

Conservatori del Liceu **PH R M Mg**

Nou de la Rambla, 82-88

En aquest solar es detecten restes des de la prehistòria fins l'actualitat. De final del Vè mil·lenni (Neolític Antic Evolucionat) són diverses llars de foc, de poca consistència, i un conjunt de materials lítics i restes de fauna que indiquen que l'ocupació de la zona va ser força continuada. Es constata que és una zona lacustre i les restes trobades s'interpreten més com una zona dedicada a l'explotació de recursos econòmics o de subsistència que no pas una zona d'hàbitat. De l'Edat del Bronze Inicial els indicis són molt escadussers però en qualsevol cas demostren que l'àrea va ser freqüentada també en aquesta època.

En època medieval i moderna aquest solar va estar dedicat a tasques agrícoles (es detecten pous, sínies, una sitja) fins que a les acaballes del segle XVIII la zona s'urbanitza.

Reina Amàlia, 16 **PH**

La intervenció ha estat al barri del Raval, al peu de Montjuïc i en una zona molt propera a l'antiga línia de costa. Es troben estructures difícils d'interpretar pel que fa a la funcionalitat però associades a un conjunt de materials que permeten situar aquest assentament al neolític final.

Antic Hospital de la Santa Creu **M Mg**

Biblioteca de Catalunya (voltes)

Amb motiu de la remodelació de les instal·lacions de la biblioteca es van excavar les voltes de la sala de lectura (els carcanyols de les quals es van trobar reomplerts d'abundant material ceràmic), que daten del final del segle XVII i començament del XVIII. Es tracta d'un conjunt tancat, de cronologia precisa, que registra gran quantitat de formes diferents.

Per alleugerir el pes de les voltes, des d'època medieval, cobertes i trespols es reomplien amb gerres i altre peces sovint defectuoses que provenien d'un taller proper.

Can Ricart **PH M** Sant Oleguer, 10

En el solar de l'antiga fàbrica de Can Ricart s'han documentat estrats amb material prehistòric però no s'ha trobat cap estructura d'aquesta cronologia. S'ha pogut documentar part de l'estany que el època medieval se'n deia del Cagalell.

Sant Pau **PH R** Sant Pau, 92; Riereta, 37; Reina Amàlia, 37; Parc de Sant Pau

L'entorn del monestir de Sant Pau del Camp va ser la zona de l'actual Barcelona habitada des d'època més remota. A diverses intervencions arqueològiques dutes a terme per aquest sector s'han localitzat restes de construccions, especialment restes de cabanes i llars, i de sectors d'enterraments d'època prehistòrica, des del neolític antic fins a la d'edat del bronze recent.

Hi ha sectors on es troba una acumulació més gran de traces, d'altres les restes es troben aïllades, però una visió global de totes elles evidencia una gran àrea ocupada des d'antic a l'entorn de l'estany del Cagalell.

En època romana segueix habitada. L'actual carrer de Sant Pau coincideix amb una de les vies d'entrada a la ciutat i que menava a Montjuïc. Aquí s'ha excavat part d'una vil·la suburbana, datada a l'alt imperi, així com una gran zona cementirià, amb diversos tipus de tombes (des d'un mausoleu recobert amb marbre, fins les tombes més modestes amb caixa i coberta *d'opus signinum*, de *tegulae* i d'àmfora). Com es sabut els romans enterraven al costat dels camins que conduïen a la població.

Santa Caterina **PH R M** Av. Francesc Cambó, 16

La parcel·la on actualment hi ha el mercat de Santa Caterina té molta història. Durant la prehistòria ja va ser ocupada, com ho testimonien els diversos pous, sitges i enterraments de l'edat del bronze final.

De l'alt imperi romà s'ha excavat part d'un centre productor de ceràmica (sobretot d'àmfores, ceràmica comuna i materials constructius) ubicat en el que va ser el *suburbium* de la ciutat. Son murs aïllats, molt arrasats, però que ens dibuixen un edifici planificat de forma unitària.

En època tardoantiga en aquest indret es va estendre una gran àrea de necròpolis. Són enterraments en fossa simple, en àmfora, taüts de fusta, de *tegulae* i hi ha construccions funeràries amb diversos enterraments, com les *formae*. Un tret a destacar és l'existència de murs que delimitaven l'àrea per a enterrar, així com un edifici singular que ha estat interpretat com una possible aula paleocristiana.

Posteriorment, a partir d'una primera església romànica del segle XI, d'una sola nau, es va construir un monestir a l'alta edat mitjana, que va evolucionar fins al gran convent gòtic de Santa Caterina, enderrocat arran de la desamortització de Mendizábal per a construir una gran plaça i el mercat. Aquest convent gòtic va pertànyer a l'orde dels dominics, i va ser un dels convents principals de la Barcelona medieval.

Refugi 307 **GC** Nou de la Rambla, 169

En la confluència del carrer Nou de la Rambla i del passeig de Montjuïc durant l'any 1937 s'hi va construir el refugi antiaeri en galeria conegut com a refugi 307, a iniciativa dels veïns. Consisteix en 200 m de túnels de volta d'entre 1,5 i 2 m d'ample per 2,10 m d'alçada totalment revestits i amb tres obertures reforçades. No es va acabar de construir tot tal i com havia estat projectat. Acabada la guerra el refugi va quedar tancat i abandonat.

En enderrocar-se una fàbrica del Poble Sec l'any 1995 va quedar al descobert el refugi i va començar el procés de recuperació fins a fer-lo visitable.

Porta Cambó

C. Gombau; c. Arc de Sant Llorenç; c. Fonollar; c. General Álvarez de Castro

L'excavació ha permès documentar diversos enterraments tardoromans i traces de l'urbanisme de la zona dels segles XIII i XIV, com habitatges, pous, sitges, dipòsits, forns, clavegueram, etc.

Pou de la Figuera

C. Jaume Giralt; pl. Pou de la Figuera; c. Metges

La intervenció arqueològica en aquest solar ha permès registrar ocupació humana des de l'època tardoromana fins al segle XX. S'han documentat una necròpolis tardoantiga, amb individus inhumats en fosses simples excavades a l'argila, i part del teixit urbà baixmedieval, amb estructures molt arrasades que corresponen a clavegueres, dipòsits i murs d'edificacions que daten dels segles XII-XIII i XV-XVI.

Palau Finestres (Museu Picasso)

Moncada, 21-23

En aquest indret hi ha la Casa Mauri, una casa barroca del segle XVII, i el Palau Finestres, edificat a finals del segle XIII o principi del segle XIV. Aquests dos palaus han estat rehabilitats i condicionats com a dependències del Museu Picasso. La finalitat de la intervenció arqueològica era el coneixement integral de l'evolució històrico-constructiva dels dos edificis.

Amb anterioritat a la construcció dels casals esmentats, les evidències més antigues d'ocupació d'aquest indret corresponen a estructures relacionables amb una vil·la del moment fundacional de Barcino. Posteriorment es documenta la necròpolis tardoromana, amb diverses tipologies d'enterraments.

Apunts d'història

L'arqueologia urbana a Barcelona s'inicià amb l'excavació de la plaça del Rei a principis dels anys trenta. Des de llavors s'ha excavat de forma més o menys constant, per bé que els interessos científics han anat variant segons l'època.

Durant dècades el coneixement de la ciutat romana va ser l'estímul principal de les recerques. Posteriorment, als anys vuitanta, hi va haver una eclosió de l'arqueologia urbana, que va prendre interès també per la ciutat medieval. Actualment, i tal com il·lustren les excavacions fetes a l'antic mercat del Born, al barri del Raval o al mercat de Santa Caterina, els interessos científics s'han eixamplat de nou, i també s'estudien amb metodologia arqueològica vestigis dels segles XVIII i XIX, i fins i tot de la guerra civil espanyola.

En qualsevol cas, l'aportació de l'arqueologia al coneixement històric de la ciutat de Barcelona és inqüestionable.

Us proposem que us connecteu al web de l'exposició per conèixer algunes de les principals aportacions de l'arqueologia en aquests darrers vint-i-cinc anys. Allà hi trobareu representats els "apunts d'història" presents a l'exposició.

www.arqueologiabarcelona.cat

DEL JACIMENT A LA VITRINA

El procés que segueix una peça des que és trobada a l'excavació i fins que es mostra en el museu és força llarg. Els objectes sortits de l'excavació es netegen, es classifiquen, s'inventarien i s'estudien. Si ho precisen, es consoliden o restauren en el laboratori. Fet això, la peça s'afegeix al fons del museu i a partir de llavors és susceptible de ser exposada.

Però una peça de museu és un objecte extret del seu context original, que és la seva raó de ser. Alhora és una font d'informació de lectures diverses i el seu sentit varia segons sigui el discurs expositiu que l'exhibeixi. Un mateix objecte pot mostrar-se per explicar la seva funció i ús, per il·lustrar una tècnica de fabricació o el treball d'un taller, pels seus valors estètics, simbòlics o històrics, etc. És responsabilitat del museu "esprémer" els seus significats i saber difondre'ls a la societat.

Les imatges de la pàgina anterior us poden servir per il·lustrar als vostres alumnes el procés que segueix un objecte des de que es troba en el jaciment, passant pel seu estudi, inventari, restauració i exposició en el museu.

PER REFLEXIONAR...

“Al llarg dels anys s’ha produït una evolució en un seguit de conceptes la definició dels quals, a voltes, no ha estat consensuada o que, dit d’una altra manera, no representen el mateix per a tothom. Parlar d’arqueologia, per molts, encara és aturada d’obres, alentiment, canvis globals dels projectes arquitectònics... Aquesta realitat ha canviat al llarg dels darrers vint-i-cinc anys i l’arqueologia urbana ha esdevingut present en moltes ciutats, amb una metodologia pròpia. Noves eines, com poden ser els documents de diagnosi del terreny o la valoració i planificació de les diverses intervencions (recollides ambdues als inventaris específics), juntament amb una renovació tecnometodològica, són les aportacions clau de la nova arqueologia de finals del segle XX i inicis del segle XXI, a Europa i especialment en el cas que ens ocupa a Catalunya, i la seva capital.

L’arqueologia urbana a Barcelona parteix de la idea de ciutat com a jaciment únic. Es tracta d’una arqueologia de territori que pretén conèixer l’evolució de l’espai urbà al llarg del temps, amb la geomorfologia, l’estructuració urbana, els edificis, el parcel·lari i la xarxa de carrers i camins. La ciutat no s’estudia només per mitjà d’intervencions al subsòl, sinó també a les construccions existents, documentant i recuperant tot el patrimoni possible. En aquest sentit s’està treballant en relació del Pla Especial de Patrimoni Arqueològic de la ciutat, amb el suport d’un sistema informàtic basat en les tecnologies GIS que permetrà una millor gestió del coneixement arqueològic de la ciutat, així com el desenvolupament de noves línies de recerca.”

“L’arqueologia a Barcelona. Un passat amb futur.” A: MHCButlletí, Butlletí informatiu del Museu d’Història de la Ciutat de Barcelona. tercer trimestre de 2007. Any IV. Núm. 12.

PER POSAR-SE AL DIA DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES DE BARCELONA...

Us recomanem la revista *Quarhis* (Quaderns d'arqueologia i història de la ciutat de Barcelona) editada pel Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, l'Institut de Cultura i l'Ajuntament de Barcelona. En aquesta revista especialitzada podreu trobar articles científics, un balanç anual de l'activitat arqueològica de la ciutat i la Memòria de l'activitat científica del Museu d'Història de la Ciutat. Alguns dels articles sobre excavacions arqueològiques tracten d'intervencions a les quals es fa referència a l'exposició "L'Arqueologia a Barcelona. Un passat amb futur."

També us recomanem la pàgina web de l'exposició "L'arqueologia a Barcelona. Un passat amb futur". On podreu trobar més informació sobre l'exposició.

www.arqueologiabarcelona.cat

PER SABER MÉS COSES SOBRE L'ARQUEOLOGIA EN GENERAL...

www.dearqueologia.com

web dedicada al coneixement de la història del mediterrani. Conté un glossari d'arqueologia.

<http://www.quizeb.com/webquest/arqueologia/arquoeinici.htm>

webquest sobre arqueologia i procés de investigació arqueològica.

<http://phobos.xtec.cat>

Pàgina web del Camp d'Aprenentatge de Barcelona, servei educatiu de la Generalitat de Catalunya. En aquesta pàgina podreu trobar recursos per ampliar els vostres coneixements sobre la ciutat de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

Aston, M.; Taylor, T. (1999) *Atlas de arqueología*. Madrid: Acento ed.

Bardavio, A. (1996) *les fonts en les ciències socials: instruments per l'estudi de la societat*. Barcelona: Graó.

Bardavio, A.; González, P. (2003) *Objetos en el tiempo: las fuentes materiales en la enseñanza de las ciencias sociales*. Barcelona: ICE.

Domingo, I.; Buirke, H.; Smith, C. (2007) *Manual de campo del arqueólogo*. Barcelona: Ariel Prehistoria.

Gamble, C. (2002) *Arqueología básica*. Barcelona: Ariel Prehistoria.

Renfrew, C.; Bahn, P. (2002) *Arqueología: teorías, métodos y prácticas*. Madrid: Akal.

Santacana, J.; Hernández, X. (1999) *Enseñanza de la arqueología y la prehistoria: problemas y métodos*. Lleida: Milenio.

V.V.A.A. (2006) *Monogràfic: L'arqueologia o el diàleg amb els objectes*. A: *Guix*, núm. 324. Maig de 2006.

ASPECTES TÈCNICS

- Nombre màxim d'alumnes: 25 per educador/a.
- Durada de les activitats: dues hores aproximadament.
- Lloc on es duu a terme: Conjunt Monumental de la Plaça del Rei.
- Preu per alumne/a: 3,60 €. Mínim 72 € per grup.

DADES D'INFORMACIÓ I RESERVA DEL MHCB I HORARIS DEL MUSEU

Informació i reserves

Tel.: 93 319 02 22

Fax: 93 268 04 54

Horari d'atenció: de dilluns a dijous de 10 a 14 i de 16 a 19 h dimarts i divendres de 10 a 14 h.

Adreça electrònica

reserves-mhcb@bcn.cat

www.museuhistoria.bcn.cat

Horaris del museu

Horari de visita:

Del 31 de setembre fins el 30 de març,
de dimarts a dissabte de 10 a 14 h i de 16 a 19 h

Diumenges i festius, de 10 a 15 h

Dilluns, tancat

A partir de l'1 d'abril,
de dimarts a dissabte de 10 a 20 h

diumenges i festius, de 10 a 15 h

Dilluns, tancat

EXPOSICIÓ

Producció Museu d'Història de la Ciutat
Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona

Consell assessor

Antoni Nicolau

Julia Beltrán de Heredia, Carme Miró, Ferran Puig, Laia Colomer, Núria Miró

Documentació d'objectes

Julia Beltrán de Heredia, Núria Miró

Jordi Aguelo, Carme Aixalà (MHCB), Ester Albiol, María Carmen Álvarez, Carlos Bella, Piero Berni, Sandra Bernat, Anna Bordas, Joan Casas, Anna Castellano (MHCB), Lídia Colominas, Francesc Florensa, Joan Eusebi García, Daniel Giner, Josefa Huertas, Ramon Járrega, Xavier Jordana, Imma Lorés, Assumpció Malgosa, Teresa Marot, M. Teresa Miró, Victòria Mora (MHCB), Jordi Ramos, Maria Raya (MHCB), Isabel Rodà, Natalia Salazar, Ana Lucía Sánchez, Laura Suau (MHCB)

Documentació arqueològica

Carme Miró, Laia Colomer, Ferran Puig

Jordi Aguelo, Ester Albiol, Daniel Alcubierre, Itziar Alonso, Júlia Alsina, Laura Arias del Real, Pere Lluís Artigues, Jordi Auladell, Albert Bacaria, Cristina Belmonte, Rosa M. Blanch, Julia Beltrán de Heredia (MHCB), Mònica Blasco, Amaia Bordas, Anna Bordas, Francesc Busquets, Francesc Caballé, Gemma Caballé, Miquel Caballero, Daria Calpena, Vanesa Camarasa, Ignasi Camps, Eva Maria Cano, José A. Cantos, Carles Carbonell, M. Mar Carretero, Joan Casas, Pol Castejón, Rony José Castillo, Xabier Cela, Artur Cebrià, Montserrat Coberó, Encarna Cobo (MHCB), Albert Cubeles, Rafael de la Dehesa, Dario Doce, Marta Fàbregas, Robert Farré, Antoni Fernández, Conxita Ferrer, Francesc Florensa, Josep Font, Judith Frutos, Agustín Gamarra, Joan Eusebi García, Joan Garcia, M. José García, Miquel Gea, Daniel Giner, Víctor Giner, Anna Gómez, Alberto Gómez, Reinald González, Luis Manuel González, Josep Oriol Granados, Damià Griñó, Jordi Guardia, Jordi Hernández, Oskar Hernández, Emiliano Hinojo, Josefa Huertas, Toni Juárez, Anna de Lanuza, Silvia Lezana (MHCB), Tona Majó, Sara Marín, Miquel Martí, Albert Martín, Òscar Matas, Lourdes Mazaira, Esther Medina, Júlia Miquel, Beatriu Miró, M. Teresa Miró, Núria Miró (MHCB), Elisenda Moix, Anna Monleón, Iñaki Moreno, Juan Antonio Muñoz, Esteve Nadal, Anna Oliver, Eva Orri, Emilia Pagès, Sònia Pascual, Isidre Pastor, Joan Piera, Tomàs Portillo, Roser Pou, Sergi Puente, Jordi Ramos, Emili Revilla, Antoni Rigo, Montse Rio, Conxi Rodríguez, Marta Rodríguez, Carolina Rovira, Eduard Riu-Barrera, Natàlia Salazar, Jordina Sales, Dolors Salgot, Ivan Salvadó, Jacinto Sánchez, Laia Santanach, Dolors Serra, Josep Serra, Sara Simon, Mikel Soberón, Judit Solé, Xavier Solé, Laura Suau (MHCB), Carme Subiranas, Genard Torres, Vanessa Triay, Albert Velasco, Josep M. Vila, Àlex Vidal, Adriana Vilardell, Albert Vilaseca

Coordinació general

Lina Ubero, Teresa Blanch

Creació i disseny de l'exposició

Calidoscopi

Guió (continguts i museografia) i redacció de textos

Mònica Blasco (SINTAGMA projectes culturals SL)

Il·lustracions

Emili Revilla

Muntatge i disseny gràfic

Calidoscopi

Enginyeria, produccions audiovisuals i multimèdia

ATICS SL, DIGIT

Il·luminació

Kraal

Coordinació del muntatge

Jesús Luzón

Gestió d'objectes

Núria Rivero

Restauració

Lídia Font, Carla Puerto

Eva Bermejo, Javier Chillida, Mònica López (CEPAP-UAB), Leire Marcos, Lluïsa Matas (ÀBAC, conservació-restauració SL), Montserrat Pugès (MHCB)

Conservació preventiva i instal·lació d'objectes

Lídia Font, Anna Lázaro, Carla Puerto

Fotografies

Berenice Abbott, Actium, Arkeòlik, ArqueoCat, Arqueociència, Arxiu Català-Roca, Arxiu fotogràfic-Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu fotogràfic-Centre Excursionista de Catalunya, Arxiu Miserachs, ATICS SL, Frederic Ballell, Jordi Calafell, Calveras-Mérida-Sagrístà, Pere Català-Roca, CNAC/MNAM dist. RMN, Còdex, Colita, The College of Optometrists, J. Domínguez, EFE, Paco Elvira, Francesc Estorch, Estrats, Rosa Feliu, Fragments, Gea, Getty Images, Jordi Gumí, Pep Herrero, Josefa Huertas, Institut Amatller d'Art Hispànic – Arxiu Mas, Miguel Lorenzo-El Periódico, Carme Miró, Núria Miró, Xavier Miserachs, Ramon Muro, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu de Ceràmica de Barcelona, Museu Marítim de Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Eduard Olivella, Pep Parer, Pérez de Rozas (AHCB), Ricard Pla, Biel Puig, Emili Revilla, Roger Rovira, Manel Sala, Jordi Todó-Tavisa, Tea, Veclus, Pere Vivas

Documentació fotogràfica i gestió de drets

Mar Coromina i Mònica Blasco (SINTAGMA projectes culturals SL)

Transport d'obres

Tti

Gestió d'assegurances

Aon, Gil y Carvajal

Correcció lingüística de català i traducció al castellà

Caplletra

Traducció a l'anglès

Alan Moore

Comunicació i atenció al públic

Judit Vives, Lourdes Solana, Meritxell Téllez, Toni Contijoch

Web

Kobemedia

Activitats

Júlia Quintela, Gemma Bonet, Josep Liz, Sandra Ruano

Museus i institucions dipositaris de les obres exposades

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu Frederic Marès, Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona

Agraïm la col·laboració de

Susanna Abad, Oriol Achón, Jordi Aguelo, Xavier Aguelo, Carles Aguilar, Rosa Maria Albert, Ester Albiol, Daniel Alcubierre, Alicia Alesan, Iciar Alonso, Joan Josep Alonso, Jordi Alsina, Karen Alvaro, Gemma Amice, Jordi Amorós, Francesc Antequera, Anna Maria Arasan, Roser Arcos, Sònia Argano, Laura Arias, Jordi Arola, Sergio Arroyo, Pere Lluís Artigues, Jordi Auladell, Albert Bacaria, Jaume Badias, Ester Baqué, Paz Balaguer, Eulàlia Barrasetas, Maria Lledó Barreda, María Jesús Barrio, Raül Bartolí, Albert Bayona, Carles Bella, Cristina Belmonte, Xavier Bermúdez, Cristina Bernal, Elsa Blasco (Districte Horta-Guinardó), Isabel Blasco, Júlia Blasco, Mireia Blesa, Joan Boloix (Fundació Escolta Josep Carol), Josep M. Bonet, Amaia Bordas, Eugenio Borreguero, Miquel Borrera, Marc Bosch, Mn.Martí Bonet, Fernando Boullosa, Garret Bourque, Francesc Busquets, Francesc Caballé, Gemma Caballé, Toni Caballé (Àrea Coneixement i Recerca, Generalitat de Catalunya), Miquel Caballero, Núria Cabañas, Vítor M. Cabral, Daria Calpena, Vanesa Camarasa, Mercè Campo, Ignasi Camps, David Canal, Clara Cantero, Josep A. Cantos, Ricard Caraltó, Georgina Carbó, Carles Carbonell, Mª Carme Carbonell, Xavier Carlus, Maria Carme Carmona, César Carreras, Mar Carretero, Alexandre Carulla, Joan Casas, Jacob Casquete, Pol Castejón, Oriol Castellví, Rony Castillo, Miriam Castrillo, Xavier Cazeneuve, Artur Cebrià, Xabier Cela, Natàlia Chocarro, Montserrat Cobero, Francisco Cobo, Dolors Codina, Noemí Coll, Laia Creus, Josep Cruells, Sílvia Cuberta, Marián Cueto, Sílvia Dal, Mª Assumpta Dangla, Sara de Haro, Rafael de la Dehesa, Sergi Delgado, Jaume Díaz, Moisés Díaz, Ramiro Doce, Fermí Domingo, Berta Durà, José Manuel Espejo, Miriam Esqué, Joan Josep Esteban, Xavier Esteve, Marta Fàbregas, Sergi Falguera, Josep Farguella, Robert Farré, Josep Miquel Faura, Antoni Fernández, Juan Carlos Fernández, Xavier Fierro (Diputació de Barcelona), Pilar Fernández, Isabel Fernández del Moral (MHCB), Conxita Ferrer, Ricard Fleck, David Fleishman, Francesc Xavier Florensa, Mar Flores, Marc Flores, Josep Font, Consuelo Forés, Abel Fortó, Montserrat Freixa, Albert Freixa, Judit Frutos, Pilar Fuster, Agustín Gamarra, Enric García, Guillermo García, Joan García, Joan Eusebi García, Rebeka García, Miquel Gea, Jordi Gibert, Alicia Gili, Teresa Gilisbars, Eva Gimeno, Daniel Giner, Alberto Gómez, Anna Gómez, Camil·la González (Museu Frederic Marés), Javier González, Reinald González, Luis Manuel González, Josep Oriol Granados, Mario Granollers, Damià Griñó, Manuel Guallar, Jordi Guàrdia, Miquel Gurrera, Daniel Gutiérrez, Karin Harzbecher, Gemma Hernández (Àrea Coneixement i Recerca, Generalitat de Catalunya), Jordi Hernández-Gasch, Emiliano Hinojo, Olga Hiraldo, Manuel Iglesias, Víctor Iglesias, Miriam E. Ingrata, Pere Izquierdo (Museu d'Arqueologia de Catalunya), Marc Jiménez, Lluís Juan, Antonio Juárez, M. Dolors Jurado, Anna Lanuza, Jordi Lara, Sergio Linares, Teresa Llecha (Museu d'Arqueologia de Catalunya), Alberto López (Diputació de Barcelona), Daniel López, Roberto López, Antoni Lostalo, Maite Luna, Mª Brugués Llambich, Alfred Lloré, Carlos Macias, Josep Maria Macias, Xavier Maese, Jordi Manero, Clara Maragall, Marta Maragall, Roger Marcet (Museu Marítim de Barcelona), Sara Marín, Mercè Marqués, Miquel Martí, Albert Martín, Antoni Martín, Josep Lluís Martín, Lorena Martín, Quim Martín (Associació Veïns Can Baró), Esther Martínez, Eva Martínez, Ingrid Martínez, Pablo Martínez, Catalina Mas, Sílvia Masgoret, Raquel Masó, Anna Masó, Mònica Maspoch, Óscar Matas, Lourdes Mazaira, Esther Medina, Victòria Medina, Roger Messugué, Edmon Mestres, Daniel Miquel, Júlia Miquel, Marina Miquel, Beatriu Miró, Helena Miró, Manel Miró, Maria Teresa Miró, Arena Miserachs, Elisenda Moix, Santi Molera, Maria Molinas, Estíbaliz Monguiló, Anna Maria Monleón, Núria Molist, Francesc Xavier Morales, Iñaki Moreno, María Dolores Moreno, Jordi Morer, Jordi Morera, Lourdes Moret, Carmen Clara Munté, Isabel Muñoz, Vanesa Muñoz, Susanna Muriel, Esteve Nadal, Jordi Nadal, Gerardo Nahm,

Meritxell Nasarre, Carles Navarro, Teresa Navas, Noemí Nebot, Pere Nieto (Districte Horta-Guinardó), Rafael Luis Nieto, Jordi Nogués, Núria Nolasco, Mónica Oliva, Joan Olivar, David Olivares, Anna Oliver, Francesc Xavier Oms, Eva Orri, Marc Orriols, Jordi Ortega, Ernest Ortoll (Museu Frederic Marés), José Ignacio Padilla, Eduard Padró, Emília Pagès, Fernando Palau, Josep Maria Palet, Dídac Pàmies, Ainhoa Pancorbo, Marta Parona, Sònia Pasqual, Joan Manuel Pasquina, Isidre Pastor, Borja Pelegrero, Víctor Peñarroya, Júlia Pérez, Neus Pérez, Mariana Pérez-Sala, Isabel Pereira, Jordi Petit, Yolanda Picado, Sofia Picanyol, Joan Piera, Marc Piera, Rafael Piera, Esperança Piquer, Jordi Pisa, Anna Pla, Marta Portillo, Tomàs Portillo, Roser Pou, David Prida, Roger Prieto, Sergi Puente, Josep Pujades (MHCB), Marta Pujol, Roger Quadrada, Emma Rabanal, Anna Ramon, Jordi Ramos, Rodolfo Ranesi, Alessandro Ravotto, Silvia Redondo, Elisa Regueiro, Teresa Reyes, Antoni Rigo, Montserrat Río, Eduard Riu, Aitana Rius, Dolça Roca (AHCB), Isabel Rodà (ICAC), Ester Rodrigo, Alba Rodríguez, Conxi Rodríguez, Manolo Rodríguez, Marcos Rodríguez, Marta Rodríguez, Montserrat Rodríguez, Jordi Roig, Francisco Javier Román, Nuria Romani, Núria Roselló, Josep M. Rovira, Carolina Rovira, Rossend Rovira, Agustín Rubio, Laura Sabaté, Robert Sala, Natalia Salazar, Jordina Sales, Dolors Salgot, Anna Salom, Iván Salvadó, Eulàlia Anna Salvat, Eduard Sánchez, Jacinto Sánchez, Luis Sánchez, Carme Sandalinas (Museu Frederic Marés), Florencio Santamaría (MHCB), Laia Santanach, Marta Santandreu, Raul Sanz, Daniel Sardà, Maria Sardà, Agnès Sarri, Cristina Sayos, Sergio Segura, Maria Rosa Senabre, Eloïsa Sendra (AHCB), Estrella Seoane, Dolors Serra, Josep Serra, Sara Simón, Mikel Soberón, Judit Solé, Xavier Solé, Eugenia Soria, Almudena Suárez, Carme Subiranas, Imma Subirats, Alia Syed, Noemí Terrats, Cèlia Torrent, David Torres, Genard Torres, Yolanda Tortajada, Ariadna Traveset, Vanesa Triay, Mercedes Tur, Teodora Valentín, Clara Valera, Carles Vallés, Óscar Varas, Daniel Vázquez, Albert Velasco, Carles Velasco, Pilar Vélez (Museu Frederic Marés), Maria Vellvé, Vicent Verdegall, Judit Vicó, Alex Vidal, Maria Jesús Vidal, Goretti Vila, Josep Maria Vila, Lluís Vila, Adriana Vilardell, Miguel Ángel Vilchez, Ricard Villanueva, Montserrat Villaverde, Helena Yusta, Nieves Zapata. Acciona Infraestructures, AGBAR, Agència de Promoció del Carmel i entorns, Agència de Salut Pública de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Alpi, Apartaments Sant Server, Apia XXI, Arc de Triumf SA, Ateneu Barcelonès, Barcelona Serveis Municipals, BAGURSA, Baños Árabes grupo aire, Ca la Dona, Caixa Penedès, Cambra oficial de comerç indústria i navegació de Barcelona, Cenit gestió SL, Centclaus SL, Centre Excursionista de Catalunya, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Cercle Artístic de Sant Lluc, Clavegueram de Barcelona, Closa Alegret, Copcisa Immobiliària, Corbèlia Arquitectura, Duques de Bergara SA, Fecsa – Endesa, Ferrocarril Metropolità de Barcelona, Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya, Filmoteca de Catalunya, Foment de Ciutat Vella - PROCIVESA, Fundació Blanquerna, Fundació Conservatori del Liceu, Fundació Ferrer i Guàrdia, Fundació La Caixa, Fundació privada Taller de Músics, Gas Natural, GEOCOINSA, Gerència d'Urbanisme, GISA, Grup Benetton, Grupo Ferran Servicios inmobiliarios integrados, Habitatge Entorn, IMPU, INCASOL, Institut Municipal de Mercats, Institut Municipal de Parcs i Jardins, Jazztel, Núñez i Navarro, ONO, Patronat de l'Habitatge, Proeixample, Sapic, REGESA, Retevisión, Rubatec, SMASSA, TAU, Telecom, Telefònica, Traive SL, Trícefalo Vallehermoso, Vodafone, Unitat operativa de Sanejament de l'Ajuntament, Vista Alegre, ZARA. I a diversos particulars i comunitats de veïns.

Empreses d'arqueologia

Actium, Arke, Arkeòlik, ArqueoCat, Arragó, Arqueociència, Atena, ATICS SL, Còdex, Chroma, Estrats, Fragments, Gea, Tea, Veclus

